

КУЛЬТУРА І ЦИВІЛІЗАЦІЯ: ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ

УДК 316.7

**Ніколенко Ксенія,
старший викладач**

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: kseniya_nikolenko@mail.ru

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ КРЕАТИВНОСТІ

**Nikolenko Kseniia,
senior lecturer**

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: kseniya_nikolenko@mail.ru

EXISTENTIAL COMPONENTS OF CREATIVITY

***Мета.** Дослідити компоненти креативності як елемента суспільної діяльності, визначаючи витоки креативності та особливості її формування, встановити специфіку визначення існування креативності як особистісного явища та соціального чинника трансформацій.*

***Методи.** Вивчено креативність як фактор існування людства, методологію креативності, соціально-філософські конструкти креативного процесу та результату. Розглянуто креативність як парадигму людського буття, джерело соціальних змін та зрушень, інструмент розкриття і розвитку потенціалу суспільства.*

***Результати.** Соціуму XXI століття притаманні перманентна динамічність, гнучка адаптивність які виникають з необхідності значущості та соціальної необхідності людини. Особистість знаходить у креативності здатність до зрушень та змін, нове стає необхідністю, постійною складовою соціальної реальності, поступово зникають опасіння переди чимось невідомим та невивченим, бо «новітність» постає як синонім позитивних змін, як джерело вдосконалення та зростання й знаходить своє відображення в креативному процесі. На особистісному рівні практично культивуються такі властивості як розвиток, самодостатність, реалізація, розкриття, толерантність, конструктивність, тощо. Креативність виступає не як специфічна складова виключного мистецького процесу, вона виходить на повсякденний і, навіть, побутовий рівень, уособлює провідну характеристику професійної діяльності в усіх галузях людського буття. Даний феномен досліджується комплексно з точки зору науки взагалі та з соціальної, філософської, культурологічної, психологічної та інших її складових, зокрема.*

***Ключові слова:** креативність, креативний процес, компоненти креативності, креативний продукт, креативний акт.*

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. З точки зору різних галузей знань, в креативності як феномені можна виділити певні специфічні ознаки та особливості на рівні понять. З соціальної точки зору – креативність усвідомлюється як прагнення соціуму до досягнення добробуту, вдосконалення та забезпечення його складових, акумулюючи в собі цивілізаційні, культурні зрушення. Психологіч-

на компонента креативності походить від творчої здатності розуміти та трансформувати світ на рівні конкретного індивіда. Культурологічний аспект креативності уособлює всі соціальні зрушення, досягнення на загальному рівні. В цілому, можна навіть виділити креативні галузі: соціальна творчість, наукова творчість, художня творчість, народна творчість та інші.

Креативність виходить за межі звичного розуміння її виключно як вузького та, навіть, закритого явища й набуває ознак всебічної об'єктивізації: соціальна реальність виступає, власне, джерелом креативних здобутків та досягнень соціуму, проявляючи розвиток людини як самоціль, що має суспільну значущість.

Філософська спадщина демонструє значний доробок у вивченні феномену творчості різноманітними вченими. Зважаючи на те, що креативність розуміється як його специфічна властивість, певна рушійна сила, що не залишає творчі межі як такі, то ми можемо констатувати особово-діяльну складову, яка набуває трансформуючої та інновативної властивості. Можна виокремити напрямки та тенденції у вивченні креативності: ідеалістичні складові вивчались Платоном, Гегелем, матеріалістичні фактори – предмет діяльності М. Кагана, А. Лосєва; особливості інтуїції та ірраціоналістичний підхід – А. Бергсон, А. Шопенгауер, М. де Біран, Б. Кроче, М. Лоський та інші.

Зауважимо, що креативність виникла як предмет дослідження саме психологів, але з часом стала досліджуватися фахівцями з різних точок зору. В сучасний науковий дискурс входять такі поняття як «креативна економіка», «креативний клас», «креативне місто» тощо. Отже, явно домінують соціально-суспільні компоненти, що не входять у суто психологічні межі.

У науці існують складові, за допомогою яких на соціально-філософському рівні можна дослідити спроби встановлення механізмів та субстанціональних складових креативності, формування ідеї «глобальної креативності» – закріплення за креативними процесами онтологічного статусу, синергетичні моделі за умов наявності точок біфуркації, загальна значущість креативних результатів, самоорганізований та еволюційний характер креативного процесу, аксіологічна складова креативності, що полягає в існуванні критеріїв оцінювання креативності як такої та її результатів, формування теорії креативності з метафізичної парадигми. Зазначені факти й складові креативного процесу потребують комплексного та систематичного вивчення в межах нашої роботи.

Автором виробляється та використовується методологічний інструментарій, який ґрунтується на аналізі сучасних соціокультурних зрушень у межах креативних процесів. В цілому, це три основні парадигми: 1) футуристичні екстраполяції наявних тенденцій, через встановлення певних закономірностей в минулому та теперішньому, що характеризуються відсутністю докорінних змін у провідних рисах та властивостях об'єктів дослідження; 2) фаховий аналіз як метод отримання інформації, наприклад, експертні оцінки, що становляють не просто сутність, але й значущість отриманих результатів; 3) моделювання як дедуктивне вивчення об'єкта, з метою спрощеного аналізу задля глибинного вивчення сутності, осягнення перспектив та напрямків дослідження.

Поняття «креативність» як таке виникає у 50-ті роки ХХ століття, фіксує процес взаємозв'язку між актом створення, креативним суб'єктом, процесом та результатом створення як такого. Даний термін інтегрує всю сукупність особливостей вивчення творчості та творчих проявів на рівні як творця, так соціального сприйняття результатів креативного акту.

Досліджуючи феномен креативності, не можна не зупинитися на аналізі алгоритму створення нового, виокремлюючи креативний процес та креативний акт як самостійні, самодостатні складові розумового осягнення індивідом суспільної реаль-

ності. Не можливо виділити окремі компоненти, за допомогою яких можна б було отримувати беззаперечний аналіз креативного. Екзистенційні особливості креативності полягають у неможливості виділення якогось інструменту впливу та вивчення креативності, бо досягнути людина може лише певну ідею, що робить реальним перехід від старого до нового, від відомого до новітнього.

Особливості природи удосконалення реальності, спрощення людської діяльності, узгодження утворюючого процесу взагалі і конкретних потреб соціуму, можливостей впливу на сам процес, з подальшим формуванням у людині необхідних механізмів поведінки стали об'єктом теоретичних дискусій.

Новітні соціальні зрушення призводять до специфічних змін тих феноменів, які, здавалося б, вже вивчені. Так, креативність необхідно досліджувати як самостійний феномен, що відрізняється від суто психологічної тематики. Зауважимо, що не у всіх галузях знань принципи креативності розкриваються неоднаково, все ж вони є наявними практично в кожній з них. Якщо ми знаходимось виключно на психологічних наукових парадигмах, то в такому випадку креативність постає перед нами як механізми появи нового. З соціально-економічного погляду, можна досліджувати загальні методологічні принципи. А з філософської точки зору, ми виділяємо природу і сутність креативності. Можна констатувати наявність креативності як властивості у будь-якій діяльності людини, а також виокремити специфічні особливості її вивчення відповідно до предмету самої галузі дослідження.

Кінцевою метою креативного процесу, або його результатом, виступає креативний продукт, необхідність його появи є певним критерієм, що позначає діяльність як креативну. Але також звернемо увагу на соціальну значущість, етичну складову, естетичний компонент, праксеологічний компонент як одні з можливих критеріїв креативного. Зміни в діяльності людей, що носять глобальний характер, іноді важко розкласти на алгоритми, креативність є саме таким феноменом, але спроби здійснити дослідження компонентів, особливостей самого процесу, факторів, що впливають на креативний результат – є однією з задач дослідників креативності.

Нове як методологічна засада креативного, є нічим іншим як сукупністю можливостей, які містять нове порівняно зі старим. Саме дуалістичне протистояння старого та нового є сутністю креативного. В цілому, це досить природне явище, ніщо не виникає на порожньому місці. Мають з'являтися певні передумови, особливості, складові (як на науково-технічному, так і на соціальному рівнях) задля того, щоб креативне як таке отримало існування, бо виключно в порівнянні (якщо не в протистоянні) з уже відомим, тобто старим, може утворитись нове як таке. Так, Д. Авер'янов констатує необхідність виникнення чогось з певного початку, тобто у будь-якого явища є такі складові, що зумовлюють появу нового на ґрунті відомого, тобто старого, дослідник вказує на необхідність існування «сприятливих соціальних умов» [6, с. 172], при яких можливе закріплення нового в суспільстві. Саме діалектичний взаємозв'язок старого та нового є запорукою, джерелом, результатом розвитку.

Схожі думки можна знайти у П. Гассенді, який констатував неможливість матеріального створення з нічого, без підґрунтя, без бази, основи, чи то просто без певного матеріалу. Тобто, вивчення властивостей, особливостей, характеристик матеріального об'єкту є запорукою створення нового [2, с. 641].

Але не всі дослідники дотримувались власне такої думки. Єдності в поглядах філософів не було і з цього питання. Для деякого (Дж. Л'юїс) нове, це специфічно відірване від вже відомого, таке, що не має пояснень щодо джерела, причини, які викликають появу нового є також невідомими [5, с. 142]. Ідея ірраціональності як фундаментальної складової новизни, простежується і в роботах С. Александера та А. Моргана, де вбачається теологічна складова, невідомий нематеріальний чинник як

засада появи нового.

Зазначимо, що у філософії можна виокремити існування декількох компонентів креативності – певна дія, цілий процес, випадковий результат, сукупність дій, спрямованих на досягнення вказаної мети. Саме особистісну складову можна віднести до провідних особливостей креативного процесу, бо здатність особливості до евристичного процесу, пошук особистістю власне себе самої, вдосконалення на індивідуальному рівні (саморозвиток, самоосвіта), загальне перетворення індивідуальності є також одним із факторів існування креативності. Бо розвиток особистості не просто сприяє появі нового, він виступає запорукою існування креативності, саме від інтелекту людини залежить схильність до креативності. Не останню роль у процесі появи нового відіграє й навколишнє середовище (в самому широкому сенсі), як сукупність умов, можливостей, протиріч, заохочувань, критики, схвалень, тощо.

Креативність як загальнонауковий термін розуміється як осяяння, відкриття, евристичний процес, що виникає як природне явище синергетичного характеру. Бо системи взагалі, людська зокрема, базуються на існуванні знаків, символів, що позначають певну діяльність. Суспільна система ґрунтується на креативній діяльності і виступає властивістю зі своєрідними ознаками соціальної системи. Саме соціальна складова зумовлює креативний процес, заохочує індивіда не просто виступати механічним джерелом появи нового, а виробляти конструктивні інновації, за допомогою яких буде можливим розвиток суспільства. Взагалі, на етапі здійснення змін старе й нове проходять етапи взаємопереходу, взаємозмінення. Коли ж ми говоримо про нове, то на побутовому рівні, практично завжди, констатуємо важливість та необхідність його як такого. Але на практиці нове не завжди активно сприймається суспільством, не завжди схвалюється соціумом. Виокремимо методологічні принципи формування ставлення та існування проблем у ситуації з новим. По-перше, це засвоєння минулого досвіду. Здавалося б явище є відомим, вивченим, тут нове як таке просто не має умов для появи. Але на практиці переконуємось, що, наприклад, комп'ютеризація, автоматизація, спрощення рутинних та стереотипних дій викликають або породжують креативні зміни. По-друге, нівелювання факторів, які ґрунтуються на консервативних засадах. Збереження старого само по собі не є деструктивною особливістю, але може виступати перепоною на шляху до змін, розвитку. Через те, що нове не сприймається як необхідна складова, сутність всіх змін, у суспільстві можна спостерігати критику нового, гостру опозицію якимось ідеям. Як правило, з плином часу ці ідеї засвоюються суспільством, не викликають протистояння чи непорозуміння, є природними, властивими йому, таким чином закріплюються в ньому просто зустрічним шляхом. Не останню роль у цьому процесі здійснюють соціальні інститути, на рівні яких і представляється щось нове, як важливе, необхідне, тощо. Отже, засвоєння нового, як правило відбувається не в різкій опозиції до старого, а в необхідному упорядкуванні зв'язків зі стрим. Людині необхідно усвідомлювати не просто необхідність чогось, а вбачати соціальну, моральну, раціональну та побутову основу до цього явища. Як практика є критерієм істини, так само вона є певним критерієм креативно-інноваційного процесу.

Як нами зазначалось вище, креативність розглядається і проявляється в різноманітних галузях наук та суспільного буття. Виходячи з цього, укажемо на поліпарадигмальний характер креативності як явища. Бо саме на філософському тлі ми можемо узагальнити доробки та здобутки окремих напрямків науки задля комплексного, повного, різнобічного вивчення цього явища.

Взагалі, розглядаючи методологічні складові креативного процесу, слід зазначити, що всі вони не знаходяться в жорсткому протистоянні, але мають певні особливості. До методологічних засад ми віднесемо: буденне та науково-технічне,

стереотипне й інновативне, звичне та стійке [1, с. 43] тощо. Взаємозв'язок минулого з майбутнім, має однозначно креативний характер, бо в іншому випадку, людина була б просто істотою, яка звертається до вже минулого досвіду, намагаючись його ре-транслювати у сьогодення.

Щодо конструктивного та деструктивного, тут необхідно звернутись до засад самої креативності. Їх діалектична взаємодія виявляється в руйнуванні минулого, відомого, задля появи нового, інновативного, креативного [4, с. 23]. Така взаємодія відбувається практично одночасно, бо поява нового, це руйнування старого, засвоєння нового також вимагає руйнування старих норм та уявлень щодо об'єкту.

Креативний акт як такий, сприяє трансформації старого в нове, виступає джерелом взаємодії конструктивного і деструктивного, стереотипного та інновативного. Навіть, укажемо на досить специфічну взаємодію деструкції з конструктивними складовими: В. Цапок [7, с. 43] виокремлює причасну структуру деструктивності, що складаються з обмеження, екзаменатора і селекціонера діяльності, в якій він вбачає власне риси конструктивності, або особливостей діяльності, що мають виключно конструктивні наслідки.

Особливе значення у визначенні екзистенційної сутності креативності полягає у розкритті феномену інтуїтивізму. Р. Декарт зазначав: «дуже мало існує таких ясних і простих речей, які можна інтуїтивно осягнути з першого погляду і через самих себе безпосередньо, не за посередництва яких-небудь інших, але за допомогою досвіду над ними самими, або деякого властивого нам світла» [3, с. 156]. Інтуїція може виступати як редукційна особливість креативного процесу, бо у спрощенні відбувається не просто народження нового, а відкривається сутність явища, через відкидання всього зайвого.

Аналізуючи екзистенційні складові креативності, зауважимо, що як існування креативності на рівні явища, як здійснення креативних дій суб'єктом діяльності, мають активний вплив на суспільство. Навіть існують в умовах специфічної взаємодії, а саме, концентруються на задоволенні людських потреб.

Висновок та перспективи дослідження: екзистенційне тлумачення креативності ґрунтується на неповторності, унікальності її як явища, в той час, як здійснюються спроби дослідити цю трансформуючу людську рису, вивчити її задля застосування певних алгоритмів у соціальній реальності, де креативність уже виступає як беззаперечна цінність, нагальна необхідність. В той же час, складність креативності полягає в поліпарадигмальності її природи, що складається з наступних компонентів: дихотомічному характері старого та нового, конструктивного та деструктивного, стереотипного та новітнього. Соціальна значущість, практична доцільність та морально-естетична досконалість зумовлюють суть креативного продукту. В подальшому можуть бути досліджені особливості прояву креативності в освітній діяльності, як фактор студентської самоосвіти, самоідентифікації, професійної спрямованості. Також предметом наукового інтересу можуть виступати мораль та естетика як особливості прояву креативності.

Список літератури / References

1. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – Издание третье. – М. : Искусство, 1986. – 346 с.
2. Гассенди П. Метафизические исследования, или сомнения и новые возражения против метафизики Декарта : соч. в 2-х тт / П. Гассенди. – М. : Мысль, 1968 – Т. 2. – 836 с.

- Gassendi, P. (1968). *Metafizicheskie issledovanija, ili somnenija i novye vozrazhenija protiv metafiziki Dekarta* [Metaphysical studies or doubts and objections to the new metaphysics of Descartes]. V. 2, 836 p.
3. Декарт Р. Сочинения в двух томах / Р. Декарт. – М. : Мысль, 1989. – Т.1. – 586 с.
- Dekart, R. (1989). *Sochinenija v dvuh tomah* [Works in two volumes]. Moscow, Mysl' Publ., Vol.1., 586 p.
4. Кестлер А. Дух в машине /А. Кестлер // Вопросы философии. – 1993. – №10. – С. 23–34.
- Kestler, A. (1993). *Duh v mashine* [Spirit in the machine]. *Voprosy filosofii* [Issues of Philosophy]. Vol. 10., pp. 23-34.
5. Льюис Д. Марксистская критика социологических концепций Макса Вебера / Д. Льюис. – М. : Прогресс, 1981 – 376 с.
- L'juis, D. (1981). *Marksistskaja kritika sociologicheskikh koncepcij Maksa Vebera* [The Marxist critique of sociological concepts of Max Weber]. Moscow, Progress Publ., 376 p.
6. Системное познание мира : методологические проблемы. – М. : Политиздат, 1985. – 263 с.
- Sistemnoe poznanie mira: Metodologicheskie problemy* [Systemic knowledge of the world: Methodological problems.]. Moscow, Politizdat Publ., 1985, 263 p.
7. Цапок В. А. Творчество. Философский аспект проблемы / В. А. Цапок. – Кишинев : «Штиница», 1989. – 110 с.
- Tsapok, V. A. (1989). *Tvorchestvo. Filosofskij aspekt problemy* [Creativity. The philosophical aspect of the problem]. Kishinew, Shtinica Publ., 110 p.

Дата надходження рукопису 05.09.2016 р.

Objective. *Analyze creativity by logic of various social processes and transformations to answer questions about the nature of creativity as a phenomenon, the main factors and mechanisms of its formation.*

Methods. *Methodological principles of creativity in the context of social and philosophical paradigms are analyzed on the basis of socio-cultural factors of human existence. Creativity is regarded as a condition of social existence, as the basis of human behavior and activities aimed at disclosure universal possibilities of society.*

Rezults. *Creativity is one of the most important general problems currently studied at the philosophical, cultural, pedagogical, individual psychological, social and psychological levels.*

The current situation is that a person has to change very quickly, constantly grow and develop to be popular in the society. Creativity allows a person to improve and not be afraid of the new, quickly adapt to changing conditions and requirements. It creates favorable conditions for the development of the whole person, it promotes self-disclosure, self-sufficiency and tolerance. The main form of activity of individuals formed, is a professional activity, the effectiveness of which largely depends on its creative nature. In this connection special importance is the development of creativity required for successful implementation of professional activities.

Key words: *creativity, creative process, creative product, components of creativity, the creative act.*

Цель. *Проанализировать креативность с помощью логики различных социальных процессов и трансформаций, дать ответ на вопрос о природе креативности как явления, основных факторах и механизмах ее формирования.*

Методы. *Проанализированы на основе социокультурного фактора существования человечества методологические принципы креативности в контексте социа-*

льно-філософської парадигми. Креативність розглядається як умовина соціального буття, як основа поведінки та діяльності людини, спрямована на розкриття універсальних можливостей суспільства.

Результати. Креативність – одна з найважливіших міжнаукових проблем, досліджуваних в даний час на філософському, культурологічному, педагогічному, індивідуально-психологічному, соціально-психологічному рівнях.

Сучасна ситуація така, що людині доводиться дуже швидко змінюватися, постійно рости та розвиватися щоб бути востребованою в суспільстві. Креативність дозволяє людині вдосконалюватися та не боятися нового, швидко адаптуватися до змінюваних умов та вимог. Вона створює сприятливі передумови для розвитку особистості в цілому, сприяє її самореалізації, самодостаточності та толерантності. Основною формою активності сформованої особистості, є професійна діяльність, ефективність якої в багатьох аспектах залежить від її творчого характеру. В зв'язку з цим особливе значення набуває процес розвитку креативності, необхідний для успішної реалізації професійної діяльності.

Ключові слова: креативність, креативний процес, креативний продукт, компоненти креативності, креативний акт.

УДК (316+1):338.482(045)

Романуха Олександр,
кандидат історичних наук,
доцент

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: Romanuxa@mail.ru

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Romanukha Oleksandr,
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and
Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: Romanuxa@mail.ru

SOCIAL-PHILOSOPHICAL ASPECTS OF THE TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE

Мета. Вивчення соціальних та філософських складових елементів туризму, з'ясування значення туризму в формуванні особистості, виокремлення пріоритетних напрямків розвитку туристичної галузі в Україні на сучасному етапі.

Методи. В основу дослідження покладено використання методу філософсько-культурологічного аналізу, визначальною рисою якого є розгляд соціальних, філософських, культурологічних, економічних феноменів розвитку туристичної галузі України. Вихідним фактом дослідження є констатація мінливості туристичної галузі та суспільства.

Результати. У результаті дослідження було виявлено та проаналізовано вплив соціально-філософських аспектів на розвиток туризму в Україні, відзначено їх взаємозв'язок з іншими сферами життєдіяльності та вплив на подальший розвиток суспільства; з'ясовано значення туризму у формуванні особистості; виокремлено пріоритетні напрямки розвитку туристичної галузі в Україні на сучасному етапі та їх ролі в еволюції суспільства. Зроблено висновки, що впродовж історії людина з